

השתתפות ילדים בחוגים מנקודת מבטם של הורים

דוח מחקר

יצחק גילת

כסלו תש"ף דצמבר 2019

רקע

חוגים לילדים ובני נוער, המתקיימים מחוץ לשעות הפעילות של בית הספר, מהווים אמצעי שכיח מאד להעשרת המשאבים האישיים של המשתתפים בהם. חוגים אלה עונים על מגוון מטרות, כגון הקנייה והעשרה של ידע, טיפוח יכולות אישיות וקידום מיומנויות חברתיות. הידע המחקרי בנושא החוגים הוא דל ביותר. הדוח הנוכחי מציג ממצאים של סקר אשר נערך בקרב הורים לילדים הלומדים בכיתות א' עד י"ב, ובחן היבטים שונים הקשורים בחוגים לילדים.

מטרות הסקר היו:

- א. ללמוד על היקף ההשתתפות של ילדים בחוגים והקשר שלו למאפיינים סוציו-דמוגרפיים.
- ב. ללמוד על שכיחות התחומים השונים של החוגים ועל שביעות הרצון של ההורים מהחוגים, בדיקה לתחומים שלהם.
- ג. ללמוד על מעורבות ההורים בחוגים של הילדים

מתודולוגיה

משתתפים

אוכלוסיית המחקר היא הורים לילדים הלומדים במערכת החינוך הממלכתית, הממלכתית-דתית והחרדית, בכיתות א' – י"ב. משתתפי המחקר הם 502 הורים, המהווים מדגם מייצג של אוכלוסיית המחקר, שנדגמו בדגימת שכבות. להלן מאפייני ההורים:

מגדר: 50% נשים ו 50% גברים ; גיל: הגיל הממוצע הוא 42.6 עם סטיית תקן 7.4

ארץ לידה: 85% ילידי ישראל, 8% ילידי ברית המועצות לשעבר ו 7% - ילידי ארץ אחרת.

עיסוק: 12% עוסקים בתחום החינוך ו 88% בעיסוקים אחרים

השכלה: מספר שנות לימוד ממוצע הוא 14.9 עם סטיית תקן 3.4

רמת דתיות: 46% חילוניים, 29% מסורתיים, 13% דתיים, 12% חרדים

מצב כלכלי: 22% מעריכים את הכנסתם כנמוכה מההכנסה הממוצעת, 48% מעריכים כי הכנסתם היא סביב הממוצע ו 30% מעריכים כי הכנסתם היא מעל הממוצע.

להלן מאפייני הילדים: שכבת בית ספר: 68% לומדים ביסודי, 17% לומדים בחטיבת ביניים ו 15% לומדים בתיכון ; קבלת התאמות: 22% מקבלים, 60% אינם מקבלים, 18% - ההורים אינם יודעים; שיעורים פרטיים: 24% מקבלים במתמטיקה ו 19% מקבלים באנגלית.

כלי המחקר

הנתונים נאספו באמצעות שאלון שחובר במיוחד לצורך המחקר. השאלון בחן את מעורבות ההורים בשיעורי בית של הילדים וכן את הפעילות של הילדים בחוגים. הדוח הנוכחי מציג את הממצאים שהתקבלו לגבי הפעילות בחוגים. השאלון כולל את החלקים הבאים:

א. מאפייני סוציו-דמוגרפיים של ההורים ומאפיינים לימודיים של הילדים (שכבת בית ספר, קבלת התאמות וקבלת שיעורים פרטיים)

ב. חוגי העשרה המתקיימים אחרי שעות הלימודים: כמות החוגים, מהות החוגים, מעורבות ההורים בחוגים, שביעות רצון מן החוגים

הליך

השאלון המקוון והאנונימי הופץ להורים בחודש אוגוסט 2019. בחרנו לאסוף את הנתונים במהלך חופשת הקיץ כדי לאפשר להורים המשיבים להתבונן על הפעילות בחוגים במבט רטרוספקטיבי של שנת לימודים שלימה

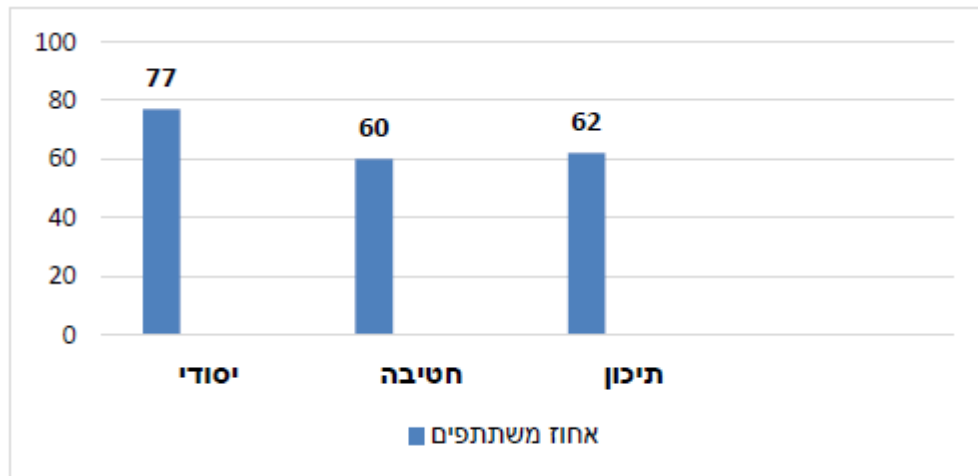
ממצאים

היות ומאפייני החוגים ומאפייני מעורבות ההורים בחוגים עשויים להיות שונים בשכבות הכיתה השונות, ערכנו בכל הניתוחים השוואה בין שלוש השכבות: בית ספר יסודי, חטיבת ביניים ובית ספר תיכון ובדקנו את מובהקות ההבדלים בין שלושתן.

א. בכמה חוגים הילדים משתתפים?

דיווחי ההורים במדגם כולו מראים כי 72% מן הילדים משתתפים באופן קבוע בחוגי העשרה מחוץ לשעות הלימודים. השוואה בין שלוש שכבות הכיתה מראה הבדל מובהק מבחינה סטטיסטית ($\chi^2(2) = 13.62, p < .001$) הנובע מכך שילדים ביסודי משתתפים יותר מאשר ילדים החטיבה ובתיכון, כפי שניתן לראות בתרשים 1

תרשים 1: אחוז הילדים המשתתפים בחוגים ביסודי, בחטיבה ובתיכון

בדיקה של מספר החוגים בשנה, בקרב הילדים המשתתפים בהם, מראה כי 63% משתתפים בחוג אחד במהלך השנה, 28% משתתפים בשני חוגים ו 9% משתתפים ביותר משני חוגים.

ב. מהם החוגים בהם משתתפים הילדים?

ההורים קבלו בשאלון רשימה של שבעה תחומים והתבקשו לציין את התחום / תחומים של החוגים בהם משתתפים ילדיהם. לוח 1 מציג את הממצאים שהתקבלו.

לוח 1: מידת ההשתתפות של ילדים בחוגים על פי תחומים

התחום	דוגמאות	יסודי	חט"ב	תיכון	סך הכול
פעילות גופנית	רכיבה על סוסים, התעמלות, כדורגל	48	44	41	46
אמנות	שירה, מחול, נגינה תיאטרון	25	32	23	24
תחום אקדמי – ריאלי ומדעים	מדעים, מתמטיקה, מחשבים, רפואה	8	6	11	10
תנועות נוער		2	7	14	6
טבע	חקלאות, צמחים, בע"ח	6	6	1	5
	סיורים				
חברתי-רגשי	אסרטיביות, כישורים חברתיים	2	5	9	3
תחביבים	בישול, קרמיקה	6	0	1	3
תחום אקדמי רוח וחברה	שפה, כתיבה יוצרת, היסטוריה, אנגלית	3	0	0	3
סך הכול		100	100	100	100

הלוח מראה שהתחום השכיח ביותר שמושך אליו תלמידים לחוגים, הוא פעילות גופנית – כמעט מחצית המשיבים ציינו חוג זה. אחריו בסדר השכיחות נמצא התחום של אמנות – כרבע מכלל המשיבים ציינו תחום זה. ניתן לראות, אם כך, שכשלושה רבעים מן התלמידים המשתתפים בחוגים, עושים זאת בתחומי הספורט או האמנות. התחום השלישי בשכיחותו – 10% - הוא התחום הריאלי. ההשוואה בין שלוש שכבות בית הספר מצביעה על דפוס כללי דומה, אם כי בתיכון יש שכיחות גבוהה יותר של השתתפות בתנועות נוער וגם של חוגים בתחומים הריאליים.

ג. מעורבות ההורים בחוגים

מי מחליט על החוגים בהם הילד משתתף?

ההורים שהשתתפו בסקר התבקשו לבחור באחת מבין שלוש אפשרויות לגבי הגורם המחליט על החוג בו ישתתף הילד: הילד עצמו, ההורה, החלטה משותפת של הילד וההורים. לוח 2 מציג את הממצאים שהתקבלו

לוח 2: קבלת החלטות על החוג בו משתתף הילד (באחוזים)

סך הכול	בעיקר ההורה	הילד וההורה במשותף	בעיקר הילד	
100	20	51	29	יסודי (N=261)
100	7	33	60	חטיבה (N=50)
100	7	23	70	תיכון (N=47)
100	16	44	40	סך הכול (N=358)

ההורים מדווחים על כך, שברוב הגדול של המקרים (84%) הילד מעורב בקבלת ההחלטה על החוגים, בין אם בקבלת ההחלטה לבדו ובין אם בקבלת החלטה משותפת עם ההורים. נמצא הבדל מובהק בין שלוש שכבות בית הספר: ככל שהשכבה גבוהה יותר כך עולה אחוז המקרים בהם ההחלטה על החוג מתקבלת בעיקר על ידי הילד ויורד אחוז המקרים בהם ההחלטה מתקבלת על ידי ההורה או המשותף ($\chi^2 (4) = 61.19, p < .001$)

שיתוף ההורה על ידי הילד בפעילות המתקיימת בחוג

ההורים התבקשו להעריך את המידה שבה הילד משתף אותם בפעילות בחוגים, על סולם של שש דרגות הנע בין 1 (בכלל לא) לבין 5 (במידה רבה מאוד). לצורך הצגת הממצאים קובץ הסולם לשלוש דרגות והממצאים מוצגים בלוח 3

לוח 3: מידת השיתוף של ההורים בפעילויות בחוגים, על ידי הילד (באחוזים)

סך הכול	במידה מועטה	במידה בינונית	במידה רבה
100	16	22	62
100	14	28	58
100	25	30	45
100	17	24	59

רוב ההורים מדווחים על כך כי הילד משתף אותם בנעשה בחוגים: רק 17% מדווחים כי הילד אינו משתף אותם וכמעט 60% מן ההורים מדווחים על מידה רבה של שיתוף. מידת השיתוף יורדת עם העלייה בשכבת הכיתה אך ההבדל לא מגיע למובהקות סטטיסטית.

צפייה של ההורה בזמן הפעילויות בחוגים

ההורים התבקשו להעריך את המידה שבה הם צופים בילד בפעילויות בחוג באמצעות סולם של שלוש דרגות. הממצאים מוצגים בלוח 4

לוח 4: מידת הצפייה של ההורה בפעילויות הילד בחוגים (באחוזים)

בכלל לא	מידי פעם	לעיתים קרובות	סך הכול
30	56	14	100
32	58	10	100
53	41	6	100
32	54	13	100
יסודי (N=261)			
חטיבה (N=50)			
תיכון (N=47)			
סך הכול (N=358)			

בערך שני שלישים מן ההורים צופים – לפחות מידי פעם – בפעילויות של הילד בחוגים אם כי קיים הבדל בין שכבות בית הספר, כאשר הורים לילדים בתיכון צופים הרבה פחות – פחות ממחציתם ($\chi^2(4) = 10.69, p < .05$)

ד. תרומת החוגים לילדים

ההורים התבקשו להעריך את המידה בה החוגים תורמים לילדים, על פני סולם של 5 דרגות. לוח 5 מציג את הממצאים שהתקבלו, בזיקה לשכבת בית ספר.

לוח 5: הערכת הורים את תרומת החוגים לילדים

% משיבים 4 + 5	מוצע	סטיית תקן
67	3.76	0.91
82	4.14	0.86
85	4.19	0.68
71	3.87	0.90
יסודי (N=261)		
חטיבה (N=50)		
תיכון (N=47)		
סך הכול (N=358)		

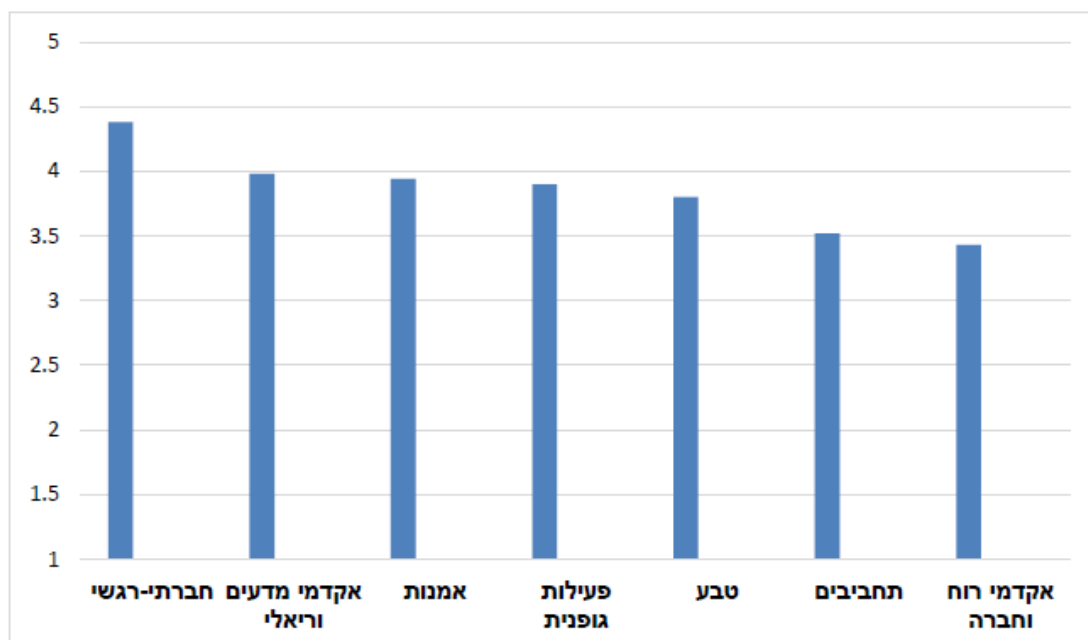
ככלל, ההורים מעריכים את תרומת החוגים לילדים כגבוהה למדי: במדגם כולו, 71% מהמשיבים הביעו שביעות רצון גבוהה. נמצא הבדל מובהק בין שלוש שכבות בית הספר, כאשר שביעות הרצון של הורים בחטיבה ובתיכון גבוהה מאשר בבית ספר יסודי ($F(2,355) = 5.76, p < .001$).

בנוסף, נבדקה הערכת התרומה של החוגים בתחומים השונים. לוח 5 ותרשים 2 מציגים את הממוצעים שהתקבלו.

לוח 5: הערכת הורים את תרומת החוגים לילדים בתחומים השונים

התחום	דוגמאות	N	ממוצע שביעות רצון
חברתי-רגשי	אסרטיביות, כישורים חברתיים	43	4.38
תחום אקדמי – ריאלי ומדעים	מדעים, מתמטיקה, מחשבים, רפואה	49	3.98
אמנות	שירה, מחול, נגינה תיאטרון	109	3.94
פעילות גופנית	רכיבה, התעמלות, כדורגל	206	3.90
טבע	חקלאות, צמחים, בעלי חיים,	25	3.80
תחביבים	בישול, קרמיקה	21	3.52
תחום אקדמי רוח וחברה	חברה ורוח כתיבה יוצרת, היסטוריה, אנגלית	7	3.43

תרשים 2: הערכת הורים את תרומת החוגים לילדים בתחומים השונים

התרומה של החוגים בתחום החברתי-רגשי נתפסת כגבוהה יותר מאשר התרומה של החוגים בתחומים האחרים בעוד אשר חוגים העוסקים בתחביבים וכן בתחום האקדמי של מדעי הרוח והחברה, נתפסים כפחות תורמים לילדים.

ה. קשר בין השתתפות בחוגים לבין משתני רקע

נבדק הקשר בין ההשתתפות של ילדים בחוגים (משתתפים / לא משתתפים) לבין שלושה משתני רקע:

א. רמת הכנסה (מתחת לממוצע, סביב הממוצע, מעל הממוצע)

ב. רמת השכלה (עד 12 שנות לימוד, 13 – 15 שנות לימוד, 16 שנות לימוד ומעלה)

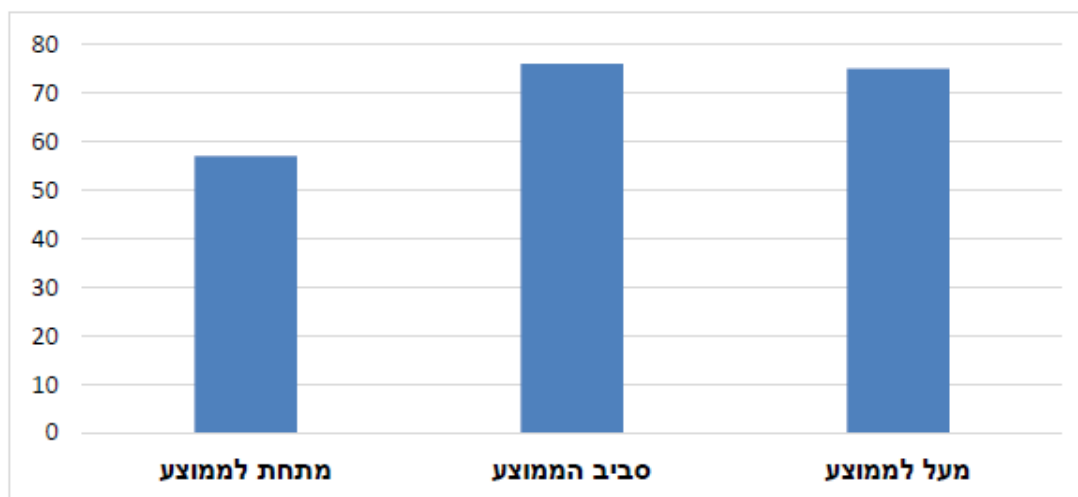
ג. רמת דתיות (חרדי, דתי חילוני)

כל הקשרים נבדקו באמצעות מבחני חי בריבוע בין ההשתתפות בחוגים (כן, לא) לבין כל אחד מן המשתנים. להלן התוצאות

רמת הכנסה

נמצא קשר מובהק בין השתתפות הילדים בחוגים לבין רמת הכנסה של המשפחה = (2) ($\chi^2 14.02$, $p < .001$), כאשר אחוז הילדים המשתתפים בחוגים נמוך יותר (בכמעט 20%) במשפחות עם רמת הכנסה נמוכה מהממוצע, מאשר בשתי הקבוצות האחרות, כפי שמראה תרשים 3

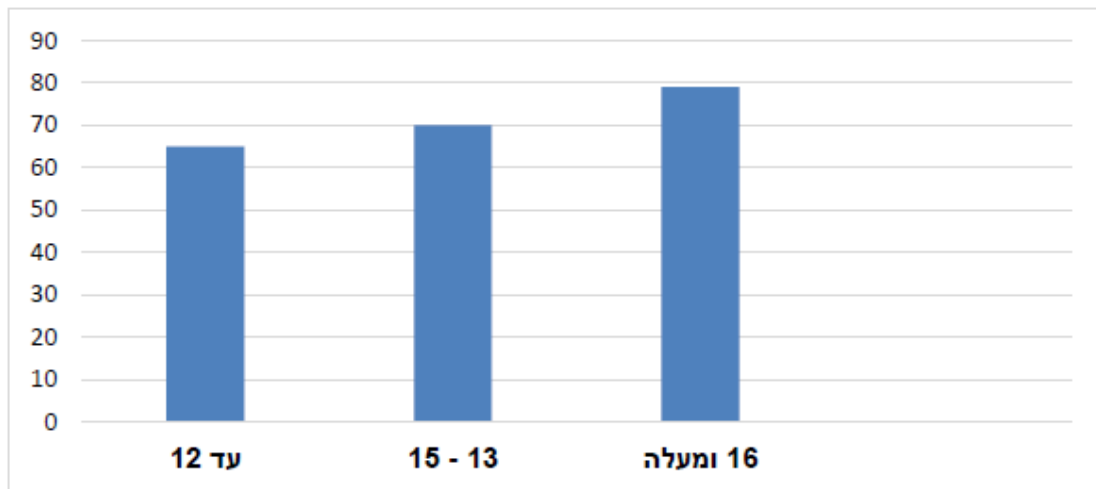
תרשים 3: אחוז הילדים המשתתפים בחוגים בזיקה לרמת הכנסה

רמת השכלה

נמצא קשר מובהק בין השתתפות הילדים בחוגים לבין רמת השכלה של המשפחה = (2) ($\chi^2 8.00$, $p < .02$), כאשר אחוז הילדים המשתתפים בחוגים גבוה יותר, ככל שעולה רמת ההשכלה, כפי שמראה תרשים 4

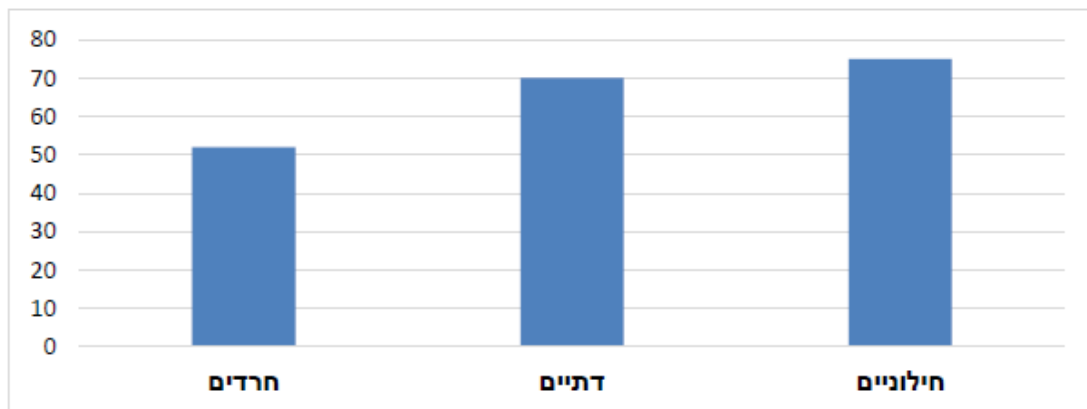
תרשים 4: אחוז הילדים המשתתפים בחוגים בזיקה לרמת השכלה

רמת דתיות

נמצא קשר מובהק בין השתתפות הילדים בחוגים לבין רמת הדתיות של המשפחה (2) $(\chi^2 = 12.54, p < .002)$, כאשר אחוז הילדים המשתתפים בחוגים הוא נמוך יותר, ככל שרמת הדתיות עולה כפי שמראה תרשים 5

תרשים 5: אחוז הילדים המשתתפים בחוגים בזיקה לרמת דתיות

כמו כן נמצא קשר מובהק בין רמת דתיות לבין מספר החוגים שהילד משתתף, כאשר אחוז הילדים המשתתפים ביותר מחוג אחד הוא 44, 30, ו 16 אצל חילוניים, דתיים ורדים, בהתאמה $(\chi^2 (2) = 8.49, p < .01)$.

סיכום

הסקר הנוכחי בחן מאפיינים של השתתפות ילדים בחוגים. הנתונים מבוססים על דיווח של 502 הורים לילדים בכיתות א' עד י"ב, המהווים מדגם ייצג של האוכלוסייה היהודית במדינת ישראל. להלן הממצאים העיקריים:

היקף ההשתתפות: על פי דיווחי ההורים, 72% מן הילדים משתתפים לפחות בחוג אחד. היקף ההשתתפות גבוה יותר אצל ילדים בבית ספר יסודי (77%) מאשר אצל ילדים בחטיבה (60%) ובתיכון (62%). בסקר שנערך לפני ארבע שנים בנושא זה¹, נמצא כי 82% מהילדים משתתפים לפחות בחוג אחד. יתכן כי הפער בין הסקרים נובע מכך שהסקר הנוכחי מבוסס על תשובות של הורים, ויתכן כי בארבע השנים האחרונות חלה ירידה מסוימת בהיקף ההשתתפות בחוגים. בכל מקרה, שני הסקרים מצביעים על כך כי בערך שלושה רבעים מן התלמידים משתתפים בחוגים מחוץ למסגרת בית הספר.

החוגים מתקיימים במגוון רחב מאד של תחומים אולם הסקר מצביע על שני תחומים המושכים אליהם את רוב התלמידים. הראשון הוא פעילות גופנית, אשר בו משתתפים כמעט מחצית מאוכלוסיית התלמידים ההולכים לחוגים והשני הוא אומנויות (כגון שירה, מחול, נגינה ותיאטרון), שבו משתתפים כרבע מכלל התלמידים. המרכזיות של הפעילות הגופנית יכולה להיות מוסברת בחשיבות הגדלה והולכת אשר מיוחסת בתקשורת ובשיח המדעי והציבורי, לפעילות גופנית, כמרכיב של אורח חיים בריא. יתכן שהפעילות הגופנית המתקיימת בבתי הספר אינו עונה על הצורך של התלמידים ולכן הם – והוריהם – בוחרים לעסוק בה במסגרת הפעילות החוץ בית-ספרית. גם באשר לבחירה באומנויות ניתן לשער כי בית הספר אינו מספק מענה ראוי לצורך של תלמידים לפתח את כישוריהם באחד התחומים של האומנות ולכן בוחרים בערוץ של החוגים.

אשר לתרומתם של החוגים לילדים, המחקר מראה כי באופן כללי, רוב ההורים - כ-70% - סבורים כי התרומה היא גבוהה. עם זאת, קיים הבדל משמעות בזיקה לגיל הילדים. ההורים לילדים בבי ספר יסודי מייחסים תועלת מצומצמת יותר לחוגים מאשר ההורים לילדים בחטיבה ובתיכון. יתכן כי ההבדל נובע מהבחירה בחוגים. אחוז המקרים בהם הילד עצמו בוחר, או הבחירה משותפת לילד ולהורה, גבוה יותר בעל יסודי מאשר ביסודי. המחקר מראה ששביעות הרצון מן החוגים גבוהה יותר כאשר הילד עצמו בחר בהם מאשר במצב שבו ההורים בחרו.

¹ שריד, שרותי מחקר והדרכה (2015). סקר בפאנל "סמול טוק" של מכון שריד בנושא השתתפות ילדים בחוגים, בוצע עבור עיתון גלובס

ממצא מעניין בנוגע לשביעות הרצון של ההורים מהחוגים מתבטא בכך, שחוגים בתחום החברתי-רגשי זכו לציון גבוה יותר מאשר כל התחומים האחרים. החוגים בתחום זה מיועדים לקדם כשרות חברתיות ומיומנויות רגשיות של הילדים. יתכן שהחוגים בתחום זה שונים מהחוגים האחרים בכך שהם לא רק מעשירים את המטען האינטלקטואלי של הילד ומאפשרים מימוש של כישורים, אלא גם עונים לצרכים מידיים ותורמים להסתגלות החברתית-רגשית של ילדים לסביבתם החברתית ובכך מעלים את הרווחה הנפשית שלו. ניתן להסיק ממצא זה כי מן הראוי היה שבתי ספר יכללו בתוכנית הלימודים שלהם, שיעורי חובה המיועדים לקדם כישורים חברתיים-רגשיים (כגון פיתוח יכולת אמפתיה, עידוד אסרטיביות) ולא ישאירו מימושו של יעד חשוב זה לחוגים.

בדיקת הקשר בין ההשתתפות בחוגים לבין המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים של המשפחה, מראה כי אחוז הילדים המשתתפים בחוגים הוא הרבה יותר נמוך במשפחות ברמה כלכלית נמוכה (מהממוצע) לעומת משפחות ברמה כלכלית ממוצעת או גבוהה מהממוצע. ממצא זה מפנה את הזרקור להיבט פחות מעודד של חוגי אחר הצהריים, בכך שהם מחזקים את הפערים בחינוך בין ילדים משכבות סוציואקונומיות שונות. נוכח ההסכמה לגבי תרומתם של החוגים להתפתחות הילדים, כפי שעולה גם בסקר הנוכחי, מן הראוי היה שמשרד החינוך ירחיב את הפעילות הניסיונית שהחל בה בשנת תשע"ח, המתבטאת בהטמעה של חוגים המוצעים לכל הילדים. מדובר בתוכנית "חוג לכל ילד" שהחלה לפעול באוקטובר 2017 במחוז הצפון, והציעה לכל תלמיד בכיתה ד'-ה' להשתתף במהלך שנת הלימודים בחוג אחד לבחירתו לאחר שעות הלימודים. הערכת התוכנית, שנעשתה על ידי ראמ"ה, העלתה תוצאות חיוביות מאד. ההרשמה לחוגים הייתה גבוהה מהמתוכנן, כולל ילדים מאוכלוסיות מוחלשות. נמצאה שביעות רצון גבוהה מהחוגים ומכל המעורבים בהם. החוגים נתפסו כאיכותיים וכבעלי תרומה גבוהה להתפתחות הילדים²

² הרשות הארצית למדידה והערכה (2019). הערכת התוכנית חוג לכל ילד. נדלה מהאתר

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Rama/HaarachatProjectim/Hug_child.htm